

BMP en weidevogels

■ *Weidevogels vormen een voor Nederland belangrijke vogelgroep. Hun aantalsontwikkeling staat in nauw verband met ontwikkelingen in het agrarisch gebied. Gegevens over trends hebben veel raakvlakken met weidevogelbescherming, beheer van agrarische (en bepaalde natuur-)gebieden, landbouwbeleid en planologie. Weidevogels zijn in het BMP ruim vertegenwoordigd maar zijn tot nu toe in de jaarlijkse verslagen wat weinig belicht. Het is de bedoeling om jaarlijks in één nummer van SOVON-Nieuws ruimer aandacht aan deze soortgroep te besteden, niet alleen aan trends maar ook aan andere zaken. Hieronder vooral aandacht voor achtergronden bij weidevogelmonitoring.*

Weidevogels en Nederland

Weidevogels zijn voor velen de meest karakteristieke vogelgroep van Nederland. Ze voelden zich in vrijwel alle hoeken van de Nederlandse delta thuis en werden in de directe woon- en werkomgeving van mensen aangetroffen. Door hun opvallend broedgedrag en het gemak waarmee nesten (van sommige soorten!) werden gevonden, konden ze zich in een grote populariteit verheugen. Bij het gewone volk hadden en hebben ze een grotere bekendheid dan bijvoorbeeld bos- of moerasvogels. Toen weidevogels in de jaren zestig en zeventig door allerlei ontwikkelingen bedreigd werden, vormden ze de eerste vogelgroep waarmee bij planologische afwegingen rekening gehouden werd. In de jaren zeventig werd bijv. een waarderingschaal geïntroduceerd, waarbij gepoogd werd de betekenis van een gebied voor weidevogels in een getal uit te drukken.

Weidevogels hebben het in vogelbescherming, terreinbeheer en zelfs politiek ver geschopt. Menig politicus is met percentages en aantallen om de oren geslagen (al is de afname van soorten er niet door gestopt). De belangstelling uitte zich ook in onderzoek, resulterend in enorme stapels publicaties. Monitoring werd, nog voor de term in zwang raakte, bij weidevogels al jaren gedaan.

Weidevogelmonitoring

Hoewel weidevogels in de jaren zestig en zeventig volop geteld werden, vormde gebrek aan gestandaardiseerde inventarisatiemethoden een probleem. Er werd gewerkt met een ratjetoe aan methoden, variërend van intensief nesten zoeken tot eenmalige tellingen van paren. Resultaten van verschillende tellingen (gebieden, jaren) waren daarom niet altijd vergelijkbaar. Met de start van het Broedvogel Monitoring Project (1984) en het verschijnen van het handboek *Vogel-*

inventarisatie (1985) werd een verregaande standaardisatie van inventarisatietechnieken doorgevoerd.

Verder circuleerden verschillende lijsten van wat nu onder weidevogels moest worden verstaan. Weidevogels

zijn er in engere (steltlopers) of ruimere zin (ook eenden, Patrijs, Veldleeuwerik, Graspieper e.d.). Het heeft tot de jaren negentig geduurd voor men tot overeenstemming kwam.

Weidevogels in het BMP

Toen SOVON en CBS van start gingen met het BMP werd het van groot belang geacht informatie te verzamelen over weidevogels. Het landschapstype "open grasland" werd gepropageerd als een der voorkeursbiotopen bij de keuze van een proefvlak. In de beginjaren werden inderdaad wel wat weidevogelgebieden volgens de regels van het BMP onderzocht, maar in vergelijking met wat er in totaal aan weidevogels geïnventariseerd werd in Nederland, was het

Weidevogelmeetnetten

Een weidevogelmeetnet kan drie functies vervullen (vrij naar P. Vos, Werkdocument Weidevogelmeetnet Zuid-Holland, 1990):

- het signaleren van veranderingen
- het voorspellen van te verwachten ontwikkelingen
- het controleren van de effectiviteit van beleidsmaatregelen

De signalerende functie schept zicht op het aantalsverloop. Men constateert veranderingen in de weidevogelstand die de aanwezigheid of het ontstaan van een probleem signaleren. Het BMP heeft ook vooral een signalerende functie. Wanneer in de analyse ook gegevens worden betrokken die de oorzaken van gesignaleerde veranderingen verklaren, dan kunnen op grond hiervan voorspellingen worden gedaan. Het beleid kan daarop inspelen door het nemen van maatregelen. Tenslotte kan het meetnet een controlerende functie hebben. Op basis van de verzamelde gegevens wordt het mogelijk om na te gaan of het gevoerde beleid het beoogde of voorspelde effect heeft gehad.

Over de provinciale meetnetten is door verschillende auteurs gepubliceerd in de vorm van rapporten en werkdocumenten. Twee zeer lezenswaardige artikelen over het meetnet in Groningen resp. Noord-Holland zijn:

- van Scharenburg C. 1993. De Groninger graslanden steeds stiller en leger? Resultaten weidevogelmeetnet provincie Groningen in 1987-1992. *Grauwe Gors* 21(3/4): 22-29.
- Scharringa C.J.G. 1993. Meetnet weidevogels Noord-Holland in 1992. *Graspieper* 12: 134-140.

Tabel 1. Kenmerken provinciale weidevogelmeetnetten.

Verklaring: * In grote lijnen wordt de BMP-handleiding gevolgd, behoudens enige aanpassingen. In alle gevallen worden de datumgrenzen gebruikt. ** De gemeten variabelen hebben betrekking op maaidata, veebezetting, bedrijfsvoering, slootpeilen enz.

	Groningen	Noord-Holland	Zuid-Holland	Overijssel
startjaar	1986	1987	1990	1990
doel	controleerend signalerend	controleerend signalerend	controleerend	signalerend
methode	Punt-Turf	BMP	Turf	BMP
aantal bezoeken	5-6	5-6	4	5
interpretatie*	BMP	BMP	BMP	BMP
vaste proefvlakken	110	55	110	11
oppervlakte(ha)	30	50	40	100
weidevogelsoorten	alle	alle	alle	alle
milieuvariabelen**	ja	ja	ja	ja

aantal gering. Bij bijv. bosvogels lag deze verhouding veel gunstiger.

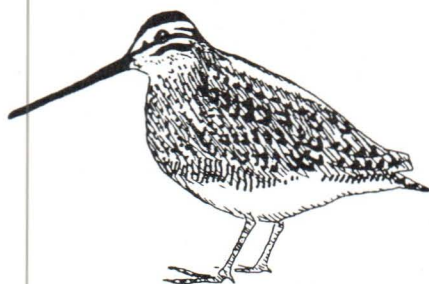
Het probleem met veel andere weidevogelinventarisaties was, dat deze onmogelijk in het BMP konden worden opgenomen door een andere methode van onderzoek, beperkte keuze van soorten of eventueel gebrek aan standaardisatie.

Na enkele jaren gloorde het echter aan de horizon, toen enkele provinciale overheden weidevogelmeetnetten realiseerden, waarbij de BMP- of andere standaardmethode werd toegepast. Provinciale meetnetten bestaan meestal uit tientallen gebieden die jaarlijks door professionele krachten worden geïnventariseerd, puur ten behoeve van het provinciale beleid. Het zal duidelijk zijn dat een grote meerwaarde wordt verkregen wanneer deze provinciale gegevens meegenomen kunnen worden in het landelijke BMP. Dit is van wederzijds voordeel. De BMP-trend wint aan betrouwbaarheid, terwijl de landelijke referentie voor de provinciale meetnetten wordt versterkt.

Inbreng provincies

De provincies werken samen in de subwerkgroep (avi)fauna van IAWM (Interprovinciale Ambtelijke Werkgroep Milieukartering). Deze werkgroep probeert de meetnetten zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen, zodat onderlinge vergelijking en eventuele opname in het landelijke BMP-meetnet mogelijk is.

In 1984 konden vier proefvlakken van de provincie Noord-Holland in het BMP worden bijgeschreven, maar de grote klap kwam in 1987 toen het Noordhollandse totaal op 55 proefvlakken kwam. Overigens leverde dit ook een probleem op, want de BMP-weidevogeltrend werd nu sterk bepaald door de gegevens uit Noord-Holland. In de loop der jaren nam het aantal door vrijwilligers elders geïnventariseerde plots ook toe, waardoor deze oververtegenwoordiging enigszins werd verminderd.

Watersnip (Willem van Manen)

Tabel 2. Overzicht van soorten weidevogels die in het BMP-weidevogels moeten worden geïnventariseerd.

eenden/zwanen	Bergeend Kuifeend Wilde eend overige eenden	Kraakeend Slobeend Wintertaling	Knobbelzwaan Tafeleend Zomertaling
steltopers	Grutto Scholekster Wulp	Kemphaan Tureluur overige steltopers	Kievit Watersnip
rallen/hoenders	Kwartel Patrijs	Kwartelkoning Waterhoen	Meerkoet
zangvogels	Gele kwikst.	Graspieper	Veldleeuwerik

Tussen 1986 en 1990 zijn ook in de provincie Groningen, Zuid-Holland en Overijssel weidevogelmeetnetten opgezet (tabel 1). In Noord-Brabant draaide in 1990-92 een weidevogelmeetnet, waarvoor in 1994 een nieuw meetnet in de plaats komt, gericht op weide- en struweelvogels. Voegen we hieraan toe dat in de provincie Zeeland ook aan een weidevogelmeetnet wordt gedacht en dat in Friesland recent gedetailleerde plannen hiervoor ontwikkeld zijn, dan ziet het beeld er niet somber uit. Overigens is het nog niet zover dat uit alle provincies met een weidevogelmeetnet gegevens in het BMP binnenstromen.

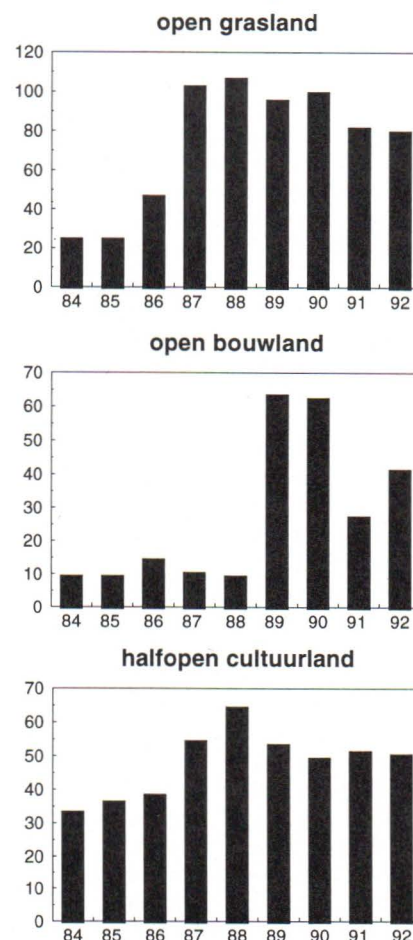
Zoals uit tabel 1 blijkt is de methode van onderzoek in Groningen en Zuid-Holland afwijkend van het BMP. Uit onderzoek is echter gebleken dat voor het gebruiksdoel (volgen van aantalsontwikkeling) de afwijking tussen de Turfmethode en de BMP-methode aanvaardbaar klein is en dat de met beide methode verzamelde gegevens goed te integreren zijn (IAWM). We moeten ons hierbij realiseren dat de turfmethod wordt uitgevoerd door zeer systematisch werkende professionele krachten, waardoor standaardisatie gewaarborgd is.

BMP-Weidevogels

Een belangrijk verschil tussen het BMP en een aantal provinciale meetnetten was het aantal te inventariseren vogelsoorten. Bij het BMP worden alle soorten meegenomen, in de weidevogelmeetnetten doorgaans niet. De IAWM en SOVON hebben ingaande 1993 afgesproken welke soorten weidevogels minimaal geteld zullen moeten worden (tabel 2). Voor SOVON betekende dit dat er naast het 'gewone' BMP ook een speciale variant voor weidevogels werd geïntroduceerd: BMP-Weidevogels.

Hieronder vallen de gegevens van de provinciale diensten, maar ook die van vrijwilligers die zich niet met alle soorten willen bezighouden maar alleen met weidevogels.

De weidevogelvariant van het BMP is geïntroduceerd in de vernieuwde broedvogelhandleiding (1993). Er bestaat echter de mogelijkheid om geschikte telreeksen uit voorgaande jaren eveneens in te leveren. Op deze manier kan het wat oudere BMP-materiaal robuuster worden gemaakt.

Figuur 1. Aantal BMP-plots in open grasland, open bouwland en halfopen landschap.

Aantal proefvlakken

De BMP-gegevens van agrarisch gebied kunnen worden uitgesplitst in die van open grasland, open bouwland en halfopen cultuurlandschap. Verreweg de meeste weidevogels worden in open grasland vastgesteld.

• Open grasland

In de eerste BMP-jaren bedroeg het aantal proefvlakken 25-50 (figuur 1). In 1987-90 schommelde het aantal rond 100, in 1991-92 rond 80. De sprong van 1986 op 1987 wordt vooral veroorzaakt door de inbreng van zo'n 55 provinciale plots uit Noord-Holland, maar ook door 15 plots van het Ministerie van Landbouw in de provincie Groningen. Deze laatste vielen na 1990 weer af. Zo'n 25-30 proefvlakken worden jaarlijks door vrijwilligers geïnventariseerd. Een vrij groot deel (40%) van de door vrijwilligers getelde plots heeft een reservaat-status of een aangepast beheer (Relatienotagebieden). Wellicht levert dit voor sommige weidevogelsoorten (o.a. Watersnip) een te rooskleurig beeld van de aantalsontwikkeling op. In de loop der jaren zijn 145 proefvlakken in open grasland geïnventariseerd, waarvan 27 eenmalig. Van de 118 meerjarig geïnventariseerde plots, waarmee trends berekend kunnen worden, is 42% gedurende 7-9 jaren geïnventariseerd, 34% in 4-6 jaren en 24% in 2-3 jaren.

Als alle gegevens van provinciale meetnetten (achteraf) mee zouden gaan draaien in het BMP, zou het aantal plots voor 1986-89 met 110 toenemen (Groningen) en in de jaren negentig met 120-140 (Zuid-Holland, Overijssel, Noord-Brabant). Ook door verschillende vrijwilligers zijn nieuwe proefvlakken ingebracht, soms met terugwerkende kracht tot in de jaren tachtig. Als we deze getallenreeks in ogenschouw nemen kan geconcludeerd worden dat het aantal weidevogelplots in de eerste helft van jaren negentig op kan lopen tot 350! Voorwaar geen sinecure en het laat zich raden dat dit een flinke invloed zal hebben op de representativiteit van de berekende trends. Een zekere bescheidenheid ten aanzien van reeds gepubliceerde BMP-cijfers is dus op z'n plaats.

• Overig agrarisch gebied (figuur 1)

Het aantal plots in halfopen agrarisch gebied is tussen 1984 en 1988 geleidelijk toegenomen van ruim 30 tot 65 en daarna gestabiliseerd rond 50 plots. Deze liggen voornamelijk in Oost- en Zuid-Nederland.

Open bouwland is nooit populair geweest onder BMP'ers. Dat daar

Figuur 2. Aantal soorten weidevogels per BMP-plot in 1992, weergegeven in vier aantalsklassen (1-5, 6-10, 11-15, >15).

toch heel wat leuks te beleven valt is wel gebleken in Groningen, waar in 1989-90 weloverwogen ruim 50 plots werden aangepakt. In 1991-92 viel het aantal hier sterk terug (maar in 1993-94 loopt het weer op). Het zal duidelijk zijn dat door het sterk wisselende aantal proefvlakken en de 'eenzijdige' ligging in Groningen, landelijke uitspraken over trends in bouwland momenteel hachelijk zijn. Proefvlakken in bouwland en halfopen agrarisch gebied worden voornamelijk door vrijwilligers geïnventariseerd.

Omvang steekproef

Om een idee te geven van de omvang van de weidevogelsteekproef zijn de gegevens van 1992 hieronder uitgewerkt (1992 is het meest recente jaar waarover alle gegevens verwerkt zijn).

In figuur 2 is aangegeven in welke BMP-plots weidevogels werden aangetroffen, en om hoeveel soorten het ging. Noord-Holland springt er uit qua aantallen plots (dankzij het provinciale meetnet) en de goede weidevogelgebieden hier. Met name Friesland was dat jaar nog onvoldoende vertegenwoordigd in het BMP, zeker in vergelijking tot bijv. het aanpalende Drenthe. In het oosten en zuiden van het land werden doorgaans slechts enkele soorten aangetroffen, met uitzondering van het rivierengebied.

In tabel 3 zijn de aantallen territoria opgenomen van weidevogels in de BMP-plots in 1992. De gegevens zijn uitgesplitst naar biotoopcategorieën, zodat kan worden nagegaan in hoeverre de soort in cultuurlandschap vertegenwoordigd was.

De toedeling van een plot aan een categorie vond plaats op grond van het hoofdbiotoop. Een bos met enkele vennetjes en weilanden (waarin weidevogels) is dus als bos opgenomen. Dit verklaart bijv. het voorkomen van Meerkoeten en Veldleeuweriken in bos!

Tabel 3. Aantal territoria van weidevogels in het BMP, uitgesplitst per biotoop (1992). Verklaring: (1) open grasland, (2) open bouwland, (3) halfopen cultuurland, (4) duinen, (5) heide, (6) moeras, (7) bos, (8) overig.

	1	2	3	4	5	6	7	8	tot.
Knobbelzwaan	42	-	15	14	-	7	-	7	85
Bergeend	97	1	24	42	18	29	11	-	222
Krakeend	45	-	12	70	1	55	1	-	184
Wintertaling	10	-	3	11	104	18	35	-	181
Wilde Eend	1089	13	296	153	199	597	281	24	2652
Zomertaling	29	-	7	1	7	1	-	-	45
Slobeend	229	-	48	41	20	79	4	-	421
Tafeleend	7	-	13	98	-	26	5	-	149
Kuifeend	144	-	73	201	16	102	26	-	562
Patrijs	25	17	51	5	1	15	2	-	116
Kwartel	5	6	10	-	3	4	5	-	33
Kwartelkoning	4	-	1	-	-	-	-	-	5
Waterhoen	70	2	88	57	10	84	75	8	394
Meerkoet	766	-	944	326	63	448	135	24	2706
Scholekster	1521	13	160	144	4	30	13	4	1889
Kievit	1891	73	296	33	33	95	8	-	2429
Kemphaan	15	-	-	-	-	-	-	-	15
Watersnip	56	-	28	1	19	10	-	-	114
Grutto	1645	-	89	4	1	12	1	-	1752
Wulp	44	-	44	32	38	6	7	-	171
Tureluur	552	1	66	25	4	18	-	-	666
Veldleeuwerik	471	39	59	21	320	18	22	-	950
Graspieper	310	12	111	166	211	27	32	-	869
Gele Kwikst.	95	11	27	-	6	35	-	-	174

Tabel 4. Vereenvoudigde trends van een aantal soorten in bosgebieden (B), agrarisch landschap (A) en natuurterrein (N). Weergegeven is de index in drie jaar ten opzichte van het basisjaar 1984. Verklaring:

0	index <10% hoger of lager dan in 1984;	
-	10-25% lager	+ 10-25% hoger
--	26-50% lager	++ 26-50% hoger
---	>50% lager	+++ >50% hoger

	biotoop	1986	1989	1992
Wilde Eend	B	0	0	-
	A	0	0	-
	N	0	+	-
Slobeend	A	+++	+++	+++
	N	-	-	--
Kuifeend	A	++	++	+
	N	0	-	-
Waterhoen	B	-	+	++
	A	--	--	--
	N	---	---	---
Meerkoet	B	-	0	+
	A	0	+	+
	N	-	-	-
Scholekster	A	0	0	0
	N	0	-	--
Kievit	A	-	-	--
	N	-	0	--
Veldleeuwerik	A	--	--	--
	N	0	0	++
Graspieper	A	--	0	0
	N	--	+	++

Biotoopindexen

We hopen de BMP-steekproef zodanig evenwichtig te krijgen dat indexen per soort in het vervolg zoveel mogelijk per biotooptype kunnen worden berekend. Dit geeft een beter idee van de aantalsontwikkeling dan de tot nu toe gepresenteerde getallen voor heel Nederland. Om namelijk de trend voor heel Nederland te kunnen geven, zou per soort eerst "gewogen" moeten worden welk aandeel van de broedpopulatie wordt ingenomen door de verschillende biotopen. Denk maar aan een soort die veel in agrarisch landschap en natuurterrein broedt. Een lichte toename in natuurgebieden tikt flink door in ongecorrigeerde landelijke BMP-cijfers vanwege het grote aantal onderzochte natuurgebieden. Landelijk kan dit evenwel tenietgedaan worden door een lichte afname in cultuurland (minder zwaar vertegenwoordigd in de steekproef).

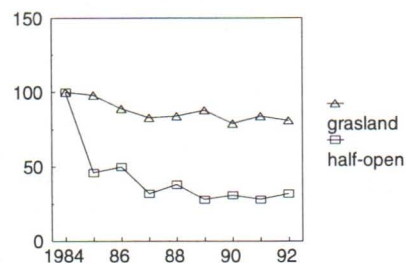
Definitieve cijfers kunnen op dit moment niet gegeven worden omdat er een nieuwe berekeningswijze zal plaatsvinden. In tabel 4 zijn trends in gesymboliseerde vorm weergegeven voor een aantal soorten. Er is onderscheid gemaakt tussen bos, agrarisch landschap en natuurterrein (duin,

heide, moeras). Merk op dat de ontwikkelingen in verschillende biotopen vaak niet in de pas lopen. Veldleeuwerik en Graspieper doen het in natuurterrein beter dan in agrarisch landschap, bij Slobeend, Kuifeend en Scholekster is het omgekeerde het geval.

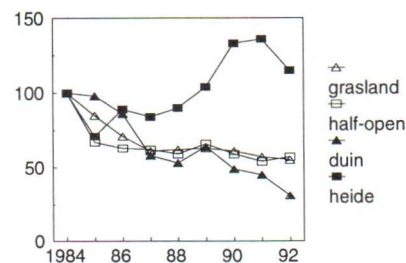
Natuurlijk is de onderverdeling in tabel 4 bijzonder grof. Hoe meer telgegevens per biotoop beschikbaar zijn, des te verfijnder kan de uitsplitsing plaatsvinden. Binnen agrarisch landschap kan bijv. voor een aantal soorten onderscheid worden gemaakt tussen open grasland en halfopen cultuurland; binnen natuurgebieden is dit soms mogelijk voor heide, moeras en duin. Dat dit verhelderend kan werken blijkt uit fig. 3.

De afname van de Kievit in halfopen cultuurland is sterker geweest dan die in open grasland. De Veldleeuwerik blijkt het in de duinen zelfs nog slechter te doen dan in de agrarische gebieden. De in tabel 4 schijnbaar gunstige ontwikkeling in natuurterrein is in feite wat vertekend door de toename op heidevelden. In Drenthe floreert de Veldleeuwerik op heidevelden waar koeien worden ingezet tegen vergrassing, op de Veluwe zijn het juist de vergraste heidevelden die aantrekkingskracht uitoefenen. Vrijwel overal elders in het land is het kommer en kwel met deze soort.

Kievit

Veldleeuwerik

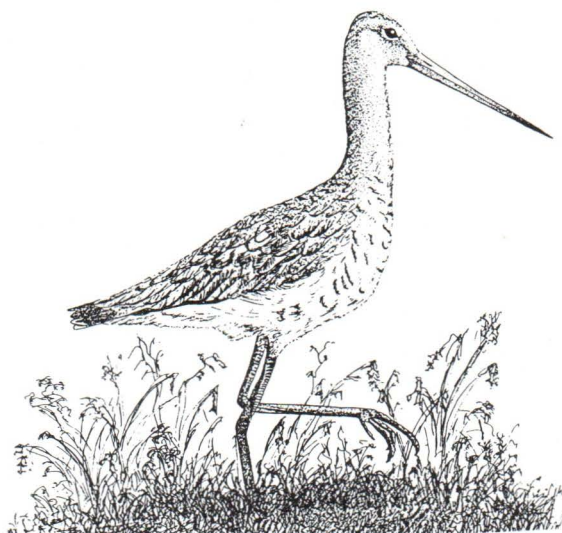

Figuur 3. Aantalsontwikkeling Kievit en Veldleeuwerik per biotoop.

Andere voorbeelden van het nut van opgesplitste indexen zijn o.a. te vinden in de rapportages van provinciale meetnetten. Kees Scharringa heeft voor Noord-Holland trends van weidevogels onderscheiden voor intensief agrarisch gebied, extensief agrarisch gebied en Relatienotagegebied (Graspieper 11: 159-169, 12: 134-140). Kees van Scharenburg vergelijkt voor Groningen trends van o.a. Slobeend in veen- en kleigraslanden (Grauwe Gors 21,3/4: 22-29).

Met dank aan Theo Verstrael (CBS, Afdeling Natuurlijk Milieu) voor het verzorgen van indexen per biotoop.

Arend van Dijk

Grutto (Hans Post)